

Marko LAH
Fakulteta za družbene vede,
Univerza v Ljubljani

Joel Mokyr
A Culture of Growth.
The origins of the modern economy
Princeton University Press,
New Jersey 2016, 400 strani, 35.00 \$
(ISBN 9780691168883)

Kultura rasti ni knjiga o ekonomski teoriji, kot sugerira naslov. Je knjiga o konkretni gospodarski zgodovini.

Zakaj se je industrijska revolucija v zadnji tretjini osemnajstega stoletja začela v Veliki Britaniji? Ne prej, ne kasneje, ne drugje? Kako razlagati vzročnosti izumov, ki so Anglijo popeljali v industrijsko revolucijo? Zakaj ni bila ustanovljena »Western-Europe Company«, recimo, v Delhiju, tako kot je bila ustanovljena East India Company?

Mokyr ponuja interpretacijo gospodarske zgodovine sveta od Kolumba do Newtona in tudi pozneje. V 16. in 17. stoletju so zelo različne ideje, ideologije, religije ... v večji ali manjši meri obvladovale miselne tokove v različnih delih Evrope. Nabor miselnih tokov je bil tedaj izrazito fragmentiran, uporabna *filozofija narave*, namreč usmeritev filozofije v koristno znanost in znanje, je bila le en izmed teh tokov. Razlaga in vpliv te (pre)usmeritve filozofije v Angliji določa osnovno strukturo in argumentacijo knjige, ker je uporabnost filozofije ustvarila predpogoje za *kulturo rasti*. Mokyr opredeljuje

kulturo kot skupek prepričanj, vrednot in preferenc, ki se družbeno transmitirajo. Kulturo rasti si delijo ne samo družbene elite, ampak tudi širše podskupine družbe, tako da vplivajo na spremembe splošnega razmišljanja in vedenja. Splošna kultura rasti v 17. stoletju je ustvarjala vzdušje *industrijske »razsvetljenosti«* in razmere za industrijsko revolucijo. Tako je radikalna sprememba tehnologij v številnih panogah posledično omogočila množične proizvodnje industrijskega in potrošnega blaga in tudi družbene spremembe ne samo v Veliki Britaniji, ampak tudi v drugih državah. Pri tem je treba omeniti, da Mokyr razlikuje »smithiansko« kulturo rasti (po Adamu Smithu), ki kot vzrok gospodarske rasti izpostavlja »igro« med podjetniki in trgovci, ki so spodbujani z dobički, ter Schumpetrovo, t.i. *schumpeteriansko* rast. Slednja razlaga rasti pa izpostavlja pomen spoznavanja »igre narave«. V podjetniški tekmi (nasproti naravi) zmagujejo podjetniki, ki inovirajo tehnologije, izgubljajo pa tehnološko nekretni stagnirajoči podjetniki, ki ne spoznavajo iger in obvladovanja narave.

Snovalci poznejše kulture (gospodarske) rasti so bili »kulturni podjetniki« (cultural entrepreneurs). To so teoretiki, misleci, znanstveniki, ki spreminjajo in določajo smeri, načine razmišljanja, ki so sposobni (pre)usmeriti pozornosti na *trgu idej*. To so uspešni »prodajalci idej«. Področja znanosti, znanja, prepričanj, religije itd. je treba videti tržno, na splošno kot trg idej. Trg idej funkcionira

enako kot drugi trgi, kjer uspešni prodajalci tako kot na vsakem trgu zmagujejo. Najuspešnejši zmagovalci na trgu postanejo znanstvene superzvezde na osnovi »vsebine proizvodov«: takšnih ali drugačnih odkritij. Pri tem tehnika prepričevanja povpraševalcev (»piar« v znanosti) ni nepomembna. Tako kot so danes nobelovci superzvezde, podobni nogometnim ali glasbenim, so tudi v zgodovini obstajale znanstvene superzvezde, ki so bile praviloma tudi finančno uspešne. Kdo so to, ktere so bile superzvezde na trgu idej? Mokyr kot primere zgodovinskih tržnih zmagovalcev v konkurenci idej navaja Jezusa, Mohameda, Darwina, Lutra, Calvina, Smitha, Freuda, Marxa, Keynesa. Njihova zmaga se je izkazala v številnih »sledilcih«. Drugače povedano, sledeč Kuhnu, najuspešnejši kulturni podjetniki so spreminjevalci znanstvenih paradigem. (Po Mokyrovem mnenju pa so (bili) minorni kulturni podjetniki, torej »manjše zvezde« Schumpeter, Foucault, Marcuse ...)

Osrednja kulturna podjetnika, ki sta ustvarila in določila (pred)pogoje kulture rasti in zasnovala industrijsko razsvetljenje, sta bila Francis Bacon in Isaac Newton. Mokyr jima pozorno nameni dve poglavji. Bacon in Newton sta preusmerila pozornost znanstvenega razmišljanja v uporabno znanost, v razlage procesov narave, le-te pa so morale biti čvrsto empirično utemeljene. Iznajdba parnega stroja in sistema železnic, različnih tehnik in tehnologij v tekstilni industriji, izkoriščanje vodnih tokov so pozneje le nadaljevanje in posledica

takšnega odnosa do ugotavljanja zakonitosti narave. Vzemimo za primer parni stroj: pravzaprav je že vsaka kuharica videla, da voda med vrenjem občasno dviguje pokrovko, a znanost je potrebna, da ta pojav »razume«, osmisli in uzakoni. Na teh osnovah je nastal parni stroj in lokomotive, gradile so se železnice in preoblikoval se je transport na splošno, razvijala se je tehnologija v rudnikih premoga, nastajali so povsem novi poklici. Prihajalo je do kumulativne interakcije. Znanost je postajala uporabna, zakonitosti filozofije narave so se aplicirale. Jedrnato povedano: »(N)isem *pravi naturalist*, če nisem sposoben v svojem vrtu vzgojiti boljših zelišč ...« (81).

Ključno vlogo v Mokyrvi razlagi kulture (gospodarske) rasti je imela *institucija* Republika pisem (Republic of Letters). To je bila institucionalna mreža transnacionalnega panevropskega dopisovanja in komuniciranja med tedanjimi znanstveniki: »zvezdami« in manjšimi »zvezdami« (Mokyr navaja, da je bilo ob koncu 17. stoletja 1200 članov Republike pisem, stoletje pozneje pa 12.000), ki je na konkurenčnem trgu idej preusmerjala pozornosti v raziskovanje naravnih zakonitosti in ustvarjala kulturo rasti. Odnos do drugačnih prepričanj, ideologij, religij pa ni bil vedno izključevalen, pač pa pogosto simbiotičen.

Temnih strani zgodovinskega obdobja kulture rasti Mokyr ne obravnava. Procesi in posledice prvotne akumulacije kapitala, izganjanja kmetov v mesta in revščine delavskega razreda, Smithovega opisovanja skrivnih

dogovorov z namenom ustvarjanja monopolnih privilegijev in koruptivnosti podjetnikov (koruptivnost je po Mokyrovem mnenju predvsem v državnih organih), nebrzdanost zasebnega interesa in pohlepa ali, če smo cinični, »kultura kolonializma«, so le kolateralna škoda splošnega napredka kulture rasti tega obdobja. Poglobljanja neenakosti med razredi ni pomembna, če pa je, je ta zaslužena. Mokyr poudarja in zagovarja elitizem, vlogo elit znanstvenikov in podjetnikov. Tako je obdobje industrijske revolucije treba videti predvsem kot zgodovinski začetek Velike obogatitve (The Great Enrichment) ali Velikega razhajanja (The Great Divergence) s prejšnjimi obdobji pomanjkanja dobrin. To velja tako za bogate, še bolj pa za revnejše sloje. To ne velja samo za Anglijo, ampak tudi širše: kultura rasti in industrijske revolucije v Angliji je bila žarišče, ki je spodbujala gospodarsko rast v Evropi in svetu.

V čem je Mokyrova knjiga zanimiva za Slovenijo? Avtor pojasnjuje, da se je kultura rasti širila v koncentričnih krogih iz Anglije. Sprva ozko, iz družb in društev znanstvenikov, ki so se zbirali v klubih v Londonu: najbolj znana sta Chapter Coffee House in Kraljeva družba (Royal Society for the Improvement of Natural Knowledge, ustanovljena 1660 – časopis *Economist* sodi, da je takrat bila »ustanovljena znanost») ter, kot že omenjeno, neformalna znanstvena mreža Republika pisem. Le v zunanjih krogih je kultura rasti oplazila tudi Balkan in Otomansko cesarstvo: Mokyr na primer omenja matematika Getaldića

iz Dubrovnika in še nekatere. V to obrobje vpliva Republike pisem in med začetnike kulture rasti bi seveda lahko umestili Valvasorja, ki pa ga Mokyr ne navaja. Kot je znano, je bil Valvasor sprejet v Kraljevo družbo l. 1687 na osnovi raziskovanja naravnih mehanizmov delovanja Cerkniškega jezera. Pa tudi sicer je Valvasorjevo delo v duhu usmeritve filozofije narave.

Kulture gospodarske rasti na ozemljih (zahodnega) Balkana Mokyr tudi sicer ne obravnava. Pravzaprav nastajanje in oblikovanje kulture rasti v Avstro-Ogrski ni bilo mogoče, prej nasprotno. »Avstrijski imperij je ustvaril Haydna in Mozarta, ne pa industrijske revolucije,« (17) presoja Mokyr. Zakaj? Zato, ker je bila to »relativno« neegalitarna država, v kateri je dominirala majhna, bogata, toda neproduktivna in eksploatorska elita, ki se je ukvarjala predvsem s svojimi problemi »užitkarjenja«. Takšne razmere niso spodbudne za rast uporabne znanosti – prvega pogoja za industrijsko revolucijo za dobrobit vseh. Oblastne elite so se predvsem/preveč ukvarjale same s seboj, znanost pa ni bila uporabno usmerjena.

V sklopu vprašanja, zakaj se gospodarstva v svetovnem merilu niso enako razvijala, pa Mokyr odpre tudi vprašanje Kitajske. Zakaj se (industrijsko) razsvetljenstvo ni zgodilo na Kitajskem v istem obdobju? Kitajska je namreč imela razvito znanost, ki pa ni bila – podobno kot v Avstro-Ogrski – uporabno usmerjena. Mokyr kot primer navede političnega ekonomista Hongmouja iz 18. stoletja,

ki je imel podobne ideje kot francoski fiziokrati, ki so raziskovali naraščajočo, na osnovi česar je nastala znana Quesnayeva *Tableaux Economique*, pa tudi liberalno tržnih načel Adama Smitha. Toda ideje Hongmouja niso bile usmerjene v aplikacijo, pač pa v diseminacijo znanj. Kot primer neuporabno usmerjene znanosti na Kitajskem Mokyr navaja, da sta bili matematika in astronomija razviti, vendar so bila ta znanja usmerjana v preučevanje in »rekonstrukcijo velikosti in oblik zgodovinskih ceremonialnih bronastih zvonov ali pa starih kočij« (338).

Mokyrova knjiga ima torej široke ambicije. Ne razjasnjuje samo obdobja predindustrijske revolucije, ampak širše, celotne svetovne gospodarske zgodovine, ki jo v osnovi razlaga »tržno« z zmagovito »ponudbo« Republike pisem.

Gospodarska zgodovina seveda ni črno-bela. Ekonomist Acemoglu je na ovitku knjige napisal, da se s Mokyrovo razlago lahko strinjamo ali pa ne. Mokyr na primer zavrže nekatera uveljavljena prepričanja, na primer, da je bilo suženjsko delo dražje od dela meznega delavca in da je v tem treba iskati vzroke propada suženjstva, vendar ostane nedorečen. McCloskey oznanja, da je Mokyrovo delo izjemen doprinos in naj bi postalo (novi) *standard* v literaturi o gospodarski rasti obravnavanega obdobja.

Mokyrova knjiga torej ni namenjena poznavalcem ekonomske teorije, kot smo napisali že v uvodu. »Velike« ekonomske teorije (in velika imena

ekonomske teorije), kot so (neo) liberalizem, kejnesianizem, marksizem ipd. niso obravnavana, deloma le institucionalizem nobelovca Douglasa Northa v povezavi z odnosom do kulture (rasti). Mokyrovo delo pa vsekar problematsko širi obzorja evropske in svetovne gospodarske zgodovine obdobja 1500–1700. Relativnim nepoznavalcem ponuja obilo informativnega gradiva, številne primere in ponazoritve. Poznavalci obdobja ali primerov pa se lahko »zapičijo« v posamezno (lokalno) točko zanimanja, ki se nadaljuje v posebno študijo, na primer (ne)umestitev Valvasorja.

Izidor JANŽEKOVICH

Magistrski študent zgodovine
novega veka, Faculty of History,
University of Oxford

David Armitage

Civil Wars, A History in Ideas

Yale University Press, New Haven
in London 2017, 349 strani, 17.57 \$
(ISBN 978 0307271136)

David Armitage, profesor zgodovine na Harvardu, kjer predava intelektualno in mednarodno zgodovino, v enem svojih intervjujev naslovi ključni poziv proti pretiranemu poenostavljanju: »Vse je zelo zapleteno!« (*It's all very complicated!*) Po njegovem mnenju bi to morala biti mantra vsakega zgodovinarja in bi morala biti vgravirana na vsakem oddelku za zgodovino na svetu. Armitage je med drugim velik zagovornik atlantske in globalne zgodovine, hkrati pa eden